

הַלְבוּת תְּשֻׁעָה בְּאֵב סִימָן תְּקַנֵּד תְּקַנָּה

ביאורים ומוספים

ובתורת המועדים (סי' א) הביא שהחז"א הגר"י קניבסקי נהגו ללבוש את הטלית קטן על הבגדים כדרכם כל השנה, וביאר הגר"ח קניבסקי (שם) שכיון שברוך כלל הלכו עם חליפה על הטלית קטן [ולענינו זה נחשב ללבוש תחת הבגדים], לכן לא חששו להסתיר את הטלית קטן גם כשהורידו את החליפה.

ולאחז את חוטי הציצית בשעת אמירת קריאת שמע וברוך שאמר, דעת הגר"ח קרליץ (קרא עלי מועד [תשס"ז] פ"ח הע' לד) שכשם שאין נוהגים ללבוש את הטלית קטן אלא תחת הבגדים, מסתבר שגם אין לאחז את חוטי הציצית בתפילה, וכן הובא בקובץ מבית לוי (חייג עמ' מו) שהמנהג שלא לאחז את חוטי הציצית. מאידך, דעת הגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד שם) שמסתבר שמותר, וכן הביא בספר נטעי גביראל (פניח סכ"ב) שכך נהג המהר"ץ דושינסקי.

2) ולענין חולה שאוכל בתשעה באב, האם צריך להניח תפילין קודם שיאכל אכילת קבע, כמו כל המחויב במצות עשה שאסור לאכול קודם שיקיים את המצוה [כמבואר במג"א סי' תרצב ס"ק ו, וראה משגיב שם סי' יב וסי' רלה ס"ק טז]. בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' עב) הסתפק בדבר. ובשו"ת מהר"מ שיק (אריח סי' רצ) כתב שלענין תפילין וציצית על החולה להתנהג כשאר בריאים בתשעה באב כיון שאין בוה סכנה [ומשמע מדבריו שאין לו להניח תפילין קודם אכילתו], ובשו"ת זכרון יהודה (גריוואלד, אריח סי' יד) כתב שאדרכא על מי שאוכל מוטל יותר להתעכב מלהניח תפילין, כדי להזכיר לו שהוא יום מר ויתמרמר ויתאבל על חורבן בית המקדש, וכן דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים פ"ז הע' יז), וביאר שהרי בתשעה באב אנו פטורים מקיום מצוה זו עד זמן המנחה, ומאחר שכעת אין חיוב מצוה ממילא גם אין איסור אכילה לפני המנחה, וכן דעת הגר"ש איערברך (ששי"כ פס"ב הע' קח), ראה גם נשמת אברהם ח"א סי' תקנה ס"א, והוסיף, שאם אוכל אחר חצות, צריך להניח תפילין לפני שאוכל [אחר כך במנחה יניחן שנית].

מאידך, בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סי' קלג) כתב שצריך תחילה להניח תפילין [ומימ אם מהפלל שחרית בבית הכנסת לא יניחן, ורק אחר כך בביתו יקרא קריאת שמע בתפילין, גם אם כבר עבר זמן קריאת שמע, והוסיף, שהוא שלא כהוראת המשגיב (בסי' ה) שאין לקרוא במנחה קריאת שמע עם התפילין מחמת איסור תלמוד תורה בתשעה באב, אלא כמנהג רבותיו שקראו קריאת שמע בתפילין דרית בתשעה באב], ומימ במנחה יכול להתפלל עם התפילין כדי שלא לפרוש מן הציבור.

ומי שרוצה לישון קודם תפילת מנחה, בספר נחלת אליהו (לגר"א דושינצר, סי' יט) כתב שאם לא הניח תפילין קודם לכן אסור לו לישון [וכתימת לשונו שהאיסור הוא גם קודם שהגיע זמן המנחה]. הסתפק אם מועיל שיניח שומר, מאידך, דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים שם) שמותר לישון, ומהטעם המובא לעיל, שאם אין חיוב מצוה אין איסור אכילה או שינה קודם קיום המצוה [ונראה שהכוונה קודם זמן המנחה שאז עדיין לא הגיע זמן המצוה]. דעת הגר"ח קניבסקי (תורת המועדים סי' ד) שמשדגיע זמן המנחה לא ילך לישון אלא אם כן ימנה שומר [אכן בתורת המועדים (שם) כתב, שדעת הגר"ש אלישיב שמותר לישון אף כשהגיע זמן המנחה, משום שלדעת כמה ראשונים אין חיוב כלל להניח תפילין בתשעה באב, ולענין זה אפשר לסמוך עליהם].

ואף שבש"ע מובא שהמנהג שלא להניח תפילין בשחרית בתשעה באב, יש מקהילות הספרדים שנוהגים על פי המובא בכף החיים

המשך במילואים עמוד 17

[שעה"צ סי' נ]

דאף פְּרָקְטִינָא אֲסוּר אֶפְלוּ עֲלֵיֵי עֲבוּרֵימָהּ⁶⁸.

68) אמנם לקנות ולמכור מצרכי מזון, כתב הכף החיים (סי' קו) שנהגו להתיר אף קודם חצות, וכן דעת הגר"ש אלישיב (קרא עלי מועד פ"ח סי' לב) שמותר לפתוח מכולה ולמכור לחם, חלב וכדו'.

[ביה"ל ד"ה אם אפשר]

אף בְּאֶפְשָׁר עֲלֵיֵי עֲבוּרֵימָהּ⁶⁹.

69) ולעיל (סי' תקלו סט"ז ד"ה לבצרו) הביא שדעת הריטב"א והלבוש שכל דבר האב"י שיכול לעשות על ידי נכרי אסור לעשותו על ידי ישראל, וכן סתם במשגיב לעיל (סי' תקמב סי' ה) ובשעה"צ שם (סי' ח).

[משגיב סי' מח]

דְּהַי דְּבָר הַקְּבִיד⁷⁰.

70) אכן, לעיל (סי' תקלט סי' יח) כתב לענין מלאכה בחול המועד המתרת 'בדבר האב"י, שהחידוש במה שמותר לסחור בשיש יריד הוא שאף על פי שאם לא יסחור לא יפסיד מומן אלא רק ימנע ממנו רווח, מימ כיון שרווח כזה אינו מצוי, יש להחשיב זאת כדבר האב"י, ובש"ע שם (סי' ה) מובא שכל זה רק ביריד הנערך מומן לומן, אבל במקומות שיש יריד פעם בשבוע וכדו', אין מניעת ההשתתפות בו נחשבת 'דבר האב"י, ולכן אסור לסחור בו בחול המועד [והוא הדין לתשעה באב].

[משגיב סי' מט]

כְּדִי שְׁלֹא יִשִׁית וְדַעְתּוּ מִן הַקְּבִילוּתֵי⁷¹.

71) ולענין ההנהגה הראויה לכל ירא שמים, דעת הגר"ח קניבסקי (תורת המועדים סכ"ח) שאף שכתבו החיי אדם (כלל קלה סט"ו) והקצו"ש (סי' קכד ט"ו) שיש להחמיר לא לעשות מלאכה כל היום כדי לא להסיח דעת מהאבלות, מימ כיון שבמשגיב לא מוכיח חידוש זה, נראה שדעתו שאין צריך להחמיר בו.

[משגיב סי' נ]

כְּלוּמַר, מֵאוֹתָן מַעוֹת שְׂמֵרָיִם מֵאוֹתָהּ מְלֻאָה⁷².

72) והביא לקמן (סי' תרצו סי' ד) לענין מה שמואב בש"ע שם (סי' א) שהעושה מלאכה בפורים אינו ראה סימן ברכה באותה מלאכה, שנחלקו הפוסקים האם הכוונה שאינו מרויח מאותה מלאכה, או שהכוונה שאף מפסיד ממנה. ולענין מה שכתב השו"ע לעיל (סי' רנא סי' א) שהעושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו ראה סימן ברכה, כתב שם (סי' ב) שאף אם ירויח מעות מאותה מלאכה, יפסיד כנגדן במקום אחר.

ונערה העושה קיטנה בתשעה באב, דעת הגר"ש אלישיב (תורת המועדים סי' מו) שאין לה לקחת כסף בתורת תשלום ושכר, אלא רק בתורת מתנה.

סימן תקנה

דיני תפילין וציצית בתשעה באב

[משגיב סי' א]

כְּנֵה פּוֹרְקִינָא דִּילָהּ¹ וכו', זו תְּפִלִּין².

1) והטעם שנוהגים בכל זאת ללבוש טלית קטן תחת הבגדים, כתב הטור בשם המהר"ם מרוטנבורג שאין אנו רוצים לשנות את מה שנוהגים שלא ללבוש ציצית, וגם אין אנו רוצים להיות בלי ציצית, ולכן מתעספים בטלית קטן תחת הבגדים.



מילואים

הלכות תשעה באב סימן תקנר

המשך מעמוד קודם

המותרות, ראה בספר הלכות ומנהגי בין המצרים (שם) שחולק לדינא בין מי שהותר לו לפי שעה לצאת בנעלי שר, לבין מי שכל היזם הותר לו בגון יולדת.

(55) אמנם, לקמן (סי' תקנט ס"ק מא) כתב, שאם מחמת ההלכה לבית הקברות יהיה מוכרח לנעול מנעלים, טוב יותר שלא ילך כלל.

(עמי קמא-קמב) שכיום שיש נעלים טובות שמותרות מעיקר הדין, אין להקל ללכת בנעלי עור להולכים בדרך או בין הנכרים. והוסיף, שכמו כן צריך עיון לענין יולדת כל שלושים יום וכן הולדה שאין בו סכנה שכתב השו"ע לקמן (סי' תרד ס"ג) שמותרים בנעילת הסנדל ביום כיפור, האם נוהג היתר זה גם בזמננו (ולענין מי שאין לו נעלים

הלכות תשעה באב סימן תקנר

המשך מעמוד 64

(סי' י אות פז, וכעין זה בברכי יוסף סי' תקנט ס"ז) סמך לנשים דאומרות דאחר חצות הוא זמן נחמה ומתקנות הבית, משום דדעתן קצרה וכדי שלא יתאשו מהגאולה נשעל ידו שיתעסקו בצרכי הבית לכבוד הגאולה תתחזק בלבויהן האמונה בגאולה, ועוד שהוא השעה שנוגד המשיח תלקח לגן עדן, וגם שישראל אמרו מומרו דשפך חמתו על עצים ואבנים (וזה היה בתשעה באב אחר חצות שאנו נשרף הבית). אך סיים, שכל ההיחור הוא רק לנשים, אבל על האנשים יש איסור לעשות מלאכה עד חשיכה. אכן בעזות אשכנז לא נהגו כן (ראה בערך השלחן סכ"א), ואף כשחל תשעה באב ביום חמישי, דעת הגר"ש והאונר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' מט) שאין להקל לשטוף את הבית אחר הצהריים לכבוד שבת.

[ביה"ל ד"ה על ידו]

הוא פ"ו פ"ה להל"ת פ"ד ע"ד.

(67) אמנם להגיד ספר תורה מטעויות, כשצריך לקרוא בספר תורה בו ביום, או שחושש להשקות ספר שאינו מוגה, כתב השערי תשובה (סי' ק"ג) שלכל הדעות מותר, ולענין כתיבת הידושי תורה למו שנתחדש לו חידוש בו ביום [בדברים המעתיקים], כתב שאף על גב שבחולל המעמד מותר מימ בתשעה באב אסור, שכיון שכתיבת הידושי שמתה היא לו, אין לשמוח בתשעה באב. ועוד, כיון שזה רק יום אחד, אין כל כך חשש של שכחה. והשדי חמד (אסיפת דינים בין המצרים סי' ב אות י) כתב שאם חאי לו שישכח עד הלילה מה שחירש, יכול לצין ראשי דברים כדי לערר הזכרון ולהעתיקו אחר כך, וכעין זה כתב הכף החיים (סי' ק"ז) שאם חושש שישכח יכול לכתוב ראשי דברים.

לו אותה, שהרי לא תהיה בזה כל תועלת, שכבר הראה לו ה"ך שלום ורעות.

ולתת מתנה או צדקה לפני הנצרך, כתב הכף החיים (סי' צא) שמותר, ואדרבה יש מצוה בזה, וכך נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בתשעה באב. וכעין זה כתב כשרית התעוררות התשובה (שם) שבמקום שנהגו ששולחים זה לזה אוכל לקראת סוף הצום כדי שיהיה להם מה לאכול, מותר לעשות כן, כיון שאין עושים זאת בדרך התקרבות ורעות אלא כדי שיהיה לחבירו מה לאכול הוא בתורת צדקה וגמיח, אך לשלוח ימעשה אופה מערנים מתובלים בחמאה וחלב, אסור, שזה בכלל שליחת דורון האסורה משום שאילת שלום.

[משנ"ב ס"ק מב]

טוב שיוציע לו שיהיה אסור לפ"ן שלום.

(65) אמנם אם הוא מתבייש דמנו, כגון שאינו קרובו או מי שלבו גס בו, כתב הכף החיים (סי' צד) שיכול להחזיר לו שלום בשפה רפה.

[משנ"ב ס"ק מג]

מיהו, קל מלאכה שאין בה שיהי שרי.

(66) אך להציע את המיטות, כתב הערך השלחן (סכ"א) שאין לעשות כן עד חצות, וכן להדיח כלים, כתב המקור חיים (סכ"ב) שאסור נראה מה שהבאנו לעיל (סי' יט) כשם הגר"מ פיינשטיין. ומה שיש מעדות הספרדים שנהגים לשטוף ולטרוק את הבית אחר חצות [אף שלדעת השו"ע אין להקל לעשות מלאכה אף לאחר חצות דיום] ואומרים שמשעה זו כבר מתחיל זמן הגאולה, כתב על כך בספר מעד לכל חי

הלכות תשעה באב סימן תקנר תקנה

המשך מעמוד לג

שמנחים במנחה, יניחן שנית, והנדג שלא להניח בשחרית ונדמן למקום שאין מניחים במנחה, יניחן בביתו קודם תפילת מנחה. ויש להימנע מלהתפלל במקום שחלק מהמתפללים מניחים תפילין וחלקם אין מניחים.

[משנ"ב ס"ק ב]

יש אומרים שצריך לברך עליו פב"ק.

(3) וכדי שלא לחיכנס לספק ברכה, נהג הגר"ש אויערבך (הלכות שלמה תענית פ"טו ארחות הלכה הע' 32) שכבדו לישון בליל תשעה באב שלא לפשוט את הסלית קטן מעליו, ואף זיז את בני ביחו לעשות כן.

[משנ"ב ס"ק ג]

ש"ע הצי"תו א"ש פב"קד"ש, י"ס ע"ג.

(4) ומאמתו אפשר להניח תפילין, החיי אדם (כלל קלה סי"ח) בתב שמותר להניחן לאחר חצות, ושכן נהג הגר"א [אכן, ראה במעשה רב

(סי' ד) שלנהגים על פי ה"ך האריז"ל והר"ש יש להתעטף בטלית ולהניח תפילין בתשעה באב כבכל יום רגיל, כיון שעל פי הסדר חובה להקדים את לבישת הטלית ותפילין לתפילת שחרית, ושכך המנהג בבית המדרש בית אל בירושלים, ועוד בני כנסיות שנהגים כן, ובשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה כב) הביא את דברי הכף החיים, והוסיף שמימי אף הנהגים כמנהג הנ"ל, עליהם להסירן לפני אמירת הקינות. וכן הביא בספר ארץ ישראל (להגרי"מ טוקצינסקי, סכ"א ס"ג) שמנהג הספרדים להתפלל בטלית ותפילין, וחולצים אותן קודם הקינות.

ומי שנהג להניח תפילין בשחרית ונדמן למקום שאין מניחים, כתב בשו"ת אור לציון (שם) שלא ישנה מנהגו המקום, אלא יניחן בביתו ויקרא בהן קריאת שמע קודם שיצא לבית הכנסת. וכמו כן הנהג שלא להניחן בשחרית ונדמן למקום שמניחים, יניח תפילין כמותם. וכן לענין תפילת מנחה, הנהג להניחן בשחרית ונדמן למקום



מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנר תקנה המשך מעמוד קודם

6) ולענין הפסוקים שנהגים לומר בהנחת סלית ותפילין [בכרי נפשי וגו', מה יקר וגו', ומחכמתך וגו', וארשתך וגו']. דעת הגרי"ח קניבסקי (קרא עלי מועד [תשס"ו] פ"ח הע"ט) שמותר לאומרום בעת שמניח הטלית התפילין במנחת.

א) (אות ר) שמנהג הגרי"א היה להניח תפילין מיד אחר הקינות אף שהוא קודם חצות.
משנ"ב ס"ק הו
שלא לקרא עתה פְּרָשִׁיט קְרִיאַת שְׁמַע וְכֵן פְּרָשִׁט 'קְרִישׁ'.

הלכות תשעה באב סימן תקנה תקנו תקנו המשך מעמוד 66

ש) (סי' ק לה) כתב שכשאין לה מי שיוציא אותה ראית להבדיל בעצמה ולסמוך על הסוברים שאשה יכולה להבדיל לעצמה, אם כן גם במקרה זה כשקשה לה להמתין יכולה להבדיל לעצמה.

9) ואף אם שכח וטעם במוצאי תשעה באב קודם שהבדיל על הכוס, ציוד הגרשיו אויערברך (ששי"כ פ"ט"ב הע"ג) שאף על פי שבכל מוצאי שבת אם טעה ולא הבדיל בתפילה ואחר כך טעם קודם שהבדיל על הכוס כתב בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"א) שחייב לחזור ולהתפלל, מסתבר שאם קרה כך בתשעה באב שחל במוצאי שבת, כיון שכבר התפלל כמה תפילות בליל להבדיל בהן, אין עוד טעם לחזור ולהתפלל כדי להזכיר הבדלה בתפילה, וסיים בצי"ע.

משנ"ב ס"ק ז

אָלָא בְּמוֹצָאֵי שְׁבִיטָה, בְּזִמְנֵי שְׁנֵיבְרָא¹⁰⁰.

10) ואם טעה ובירך על הנר או על הבשמים, כתב בביה"ל לעיל (סי' רחצ ס"ה ד"ה איך) לענין מי שבירך במוצאי שבת על נר שלא שבת ממלאכת עבודה, שצריך לחזור ולברך ברכת בורא פרי הגפן, שכן שלא יוצא בברכה זו הרי היא הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה.

סימן תקנו

לומר 'נחם' ו'ענגו' בתשעה באב

משנ"ב ס"ק ב

לְפִי שְׁהִיא מְעַנְנָא¹⁰¹, וְאִם שָׁכַח אִמְרֵי בְּעִבּוּדָהּ¹⁰².

1) ומי שטעה באחד הימים וחשב שבאותו יום חל תשעה באב ואמר 'נחם' בתפילת העמידה, כתב בשו"ת אגרות משה (ארח חיי' סי' פח) שאין להחשיבו כימשה ממטבע שטבעו חכמים, ואין לו לחזור ולהתפלל אף שלפי כוונתו הרי הוא כאומר שקר, משום שלא מסתבר להחזירו להתפלל בשביל כוונתו, ועצם הדברים שאמר הרי ראויים להתאמר בכל יום, כיון שדאי שאנחנו צריכים לנחמות כל עוד אנו שרויים בגלות ובית המקדש חרב בעונותינו הרבים. והוא הדין אם כשאמר 'נחם' ידע שהיום אינו תשעה באב ומי"מ אמר, משום שרצה להתפלל תפילה זו על הנחמה גם בימים זה מאחר שאנו צריכים לנחמה.

2) ואם שכח לאומרו גם בעבודה, כתב הכף החיים (סי' ב) שיאמר אחר 'אלהי נצור קודם' יהיו לרצון, וכמו שמוכר בשו"ע לקמן (סי' תקסה ס"ב, ראה משנ"ב שם סי' ז) שאם שכח לומר 'ענגו' בשומע תפילה' ונזכר קודם שעקר רגליו, יאמרנו בסיום תפילתו קודם 'יהי לרצון' [וכעין זה כתב גם הערוך השלחן (סי' ג)]. וראה עוד בכף החיים (שם) מה שהביא בשם הר"ש"ש באם מוכר קודם שהתחיל ברכת 'את צמח'.

ולענין מי ששכח לומר 'ענגו' ונזכר קודם שסיים תפילתו, ראה מה שכתבנו בהע' הבאה.

ח"א סי' נז) שהמנהג שאוכלים בלא הבדלה, מאידך, בשו"ת דברי יציב (אורח חייב סי' רמג) כתב שצריך להבדיל, ובשו"ת שכת הלוי (ח"ז שם ח"ז) סי' קעז) ביאר שיטה זו, אך כתב שלא הכריע בן למעשה.

ולכפי הנצרך להבדיל בתשעה באב על איזה משקה יבדיל (שהרי יש איסור לשותת יין כל תשעת הימים, ויתכן שאף האיסור מדינתא דגמרא לשתות יין בסעודה המפסקת שיו"ך גם בתשעה באב עצמו) דעת הגרי"ח קניבסקי בקובץ תשובות שם, ראה גם ארחות רבנו שם, וראה דעת הגרי"ש אלישיב בזה בסוף התשובה (שם), כתב הכף החיים (שם) שלא יבדיל על יין רק על שאר משקין או יתן לתנוק. וכעין זה דעת הגרי"ש אלישיב (שכות יצחק פסח עמ' קלב) שלא יבדיל על יין או מיץ ענבים אלא על חמר מדינה. והוסיף, שאף לסוברים [דעת החו"א להלן] שדיווח אין חמר מדינה, מי"מ אפשר להבדיל על יין מגיתו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' עז) כתב שלכתחילה יבדיל על שבר, ואם אי אפשר על שבר יכול להבדיל על יין ולשתותו. מאידך, דעת הגרי"ח קניבסקי (ארחות רבנו שם) שלכתחילה יבדיל על יין, כיון שדעת החו"א שבארץ ישראל השכר אינו נחשב חמר מדינה, ובשעת הדחק [כשאין לו יין או לא יכול לשתות יין] יבדיל על מיץ תפוחים שבוה ציוד החו"א שיש יותר סבא לומר שנהשב חמר מדינה מאשר בירה, אך לא הכריע בזה. וכשמבדיל על היין, דעת הגרי"ח קרליץ (קרא עלי מועד שם) שאם אפשר יש לתת לתנוק לשחות את כוס ההבדלה, ואם אי אפשר יכול לשחות בעצמו.

ובענין זה האם יש היזם חמר מדינה ומהו, ראה מה שהבאנו דעות הפוסקים בזה לעיל (סי' רצו ס"ק ט-ז).

6) כאן כתב שנישים אינן מתפללות ערבית מחמת שאינן יודעות, אמנם לעיל (סי' קו ס"ק ז) כתב שכיון שתפילת ערבית רשות, אף על פי שעכשיו כבר קבלתהו עליהם כל ישראל לחובה, מי"מ הנשים לא יקבלו עליהן ורובן אינן מתפללות ערבית.

שעה"צ ס"ק ה

יְדֵ אֶפְרַיִם¹⁰³.

7) אמנם בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"ג) הדברים כתובים במפורש, שבתשעה באב שחל להיות באחד בשבת וטעה ולא הבדיל בתפילה אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב.

משנ"ב ס"ק ו

מְבַדֵּיל עַל הַפּוֹסֵט¹⁰⁴ וכו', דָּאִין צְרִיךְ עִתָּה לְהַבְדִּיל בְּתַפְלָה, שְׁכַבְר קִלְף שְׁמָא¹⁰⁵.

8) ואשה שקשה לה מפני חולשת הצוץ להמתין במוצאי תשעה באב (שהל אחר השבת) עד שבעלה יחזור מבית הכנסת ויבדיל, דעת הגרי"ש אלישיב (תורת המרתנים סי' ה) שיכולה להבדיל לעצמה, שאף על פי שפסק הרמ"א לעיל (סי' רצו ס"ח) שאשה לא תבדיל בעצמה אלא יש לה לשמוע הבדלה מן האנשים, מי"מ כיון שהמשנ"ב



הַלְבוּת תְּשֻׁעָה בְּאֵב סִימָן תַּקְנָה תַּקְנָה תַּקְנָה

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק ח]

שְׂמִי שְׂמֻעֶשֶׂן כְּתֻשָׁה בְּאֵב הָיָה יְאֵוִי לְנִדְוֹתָי⁶⁰.

6) ולענין הבאת בשמים לברית מילה שחלה בתשעה באב, שכתב הרש"ע לקמן (סי' תקנט ס"ט) שאין מביאים אותם. ביאר במשנ"ב שם (סי' כז) שהטעם הוא שבתשעה באב צריך למעט בתענוג בכל מה שאפשר.

ולענין הרחת בשמים בתשעה באב, ראה שעה"צ לקמן (סי' תקנ"א), ומה שכתבנו שם.

סימן תקנו

תְּשֻׁעָה בְּאֵב שְׂחָל בְּיוֹם רֵאשׁוֹן

[משנ"ב ס"ק א]

וְיִכְרֹךְ עַל הָאֵזֶר קֹדֶם שְׂקָרְיָן אֵיכָהוּ¹.

1) ומי שיש בביתו נשים שאינן הולכות לבית הכנסת, דעת הגר"ש אויערבך (ש"ש פ"ט"ב הע' צ"ח) שנוכח שלא יברך על הנר בבית הכנסת, אלא יברך בביתו ויוציא גב אותן די חובה, שהרי הסתפק הביה"ד לעיל (סי' רצ"ו סי' ד"ה לא) אם נשים [אפילו למיד שחייבות בהבדלה] חייבות בנר, וסיים הביה"ד שיותר נכון לומר שלכל הדעות אין חייבות בברכת הנר, ואם כן נשים אינן יכולות לברך על הנר מחשש ברכה לבטלה, לכן עדיף שיברך על הנר בביתו להוציא את הנשים בברכה [אכן, ראה שם שהבאנו שדעת השו"ת אגרות משה והגר"ש אלישיב והגר"ח קניבסקי שאף שכתב הביה"ד שאשה אינה חייבת בברכת הנר, מימ רשאית למשוך על עצמה חיוב זה], מאידך, בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז) כתב שאין לשנות מנהג ישראל ששומעים את ברכת הנר בבית הכנסת קודם איכה [אלא שיש להוסיף, ששם דעתו שאם נשים חייבות בהבדלה חייבות גם בנר, ושלא כמו שהסתפק הביה"ד].

[שעה"צ ס"ק א]

דְּרֻקָא בַּמִּצְוָה שְׂכַת אָסוּר².

2) אמנם, במשנ"ב לקמן (סי' תקנט ס"ק כז) סתם שאין להביא בשמים לברית מילה שחלה בתשעה באב, כיון שיש למעט בתענוג בכל מה שאפשר.

[משנ"ב ס"ק ב]

וְקָלִיל מוֹצְאֵי³ וְכוּ', כְּקָדִיל בְּתַפְלָה⁴ וְכוּ', לְהַבְדִּיל אֶזְרָא עַל הַפּוֹסֵט⁵ וְכוּ', וְהַנְּשִׂים שְׂאִינָן יוֹדְעוֹת לְהַתְּפַלֵּל⁶.

3) ואף על פי שכשחלה תענית שקיבל על עצמו במוצאי שבת יכול להבדיל בשבת מבעוד יום לאחר פלג המנחה ולשתות את הכוס, כתב לעיל (סי' רצ"ט ס"ק כב) ובשעה"צ שם (סי' לג) שבליל השעה באב שחל במוצאי שבת אינו יכול לעשות כן, כיון שמיד כשיבדיל תחול עליו התענית ויהיה אסור לו לשתות את הכוס, שההבדלה נחשבת כקבלת התענית, ואינו דומה לתענית שקיבל על עצמו, כיון שתענית כזו החיוב לקיימה הוא מדין נדר, ובנדרים הולכים אחר לשון בני אדם, ובלשון בני אדם גם לאחר שהבדיל עדיין נחשב יום.

4) ולענין אמירת מזמור יאלוקים יתנוני קודם תפילת ערבית, כתב לעיל (סי' רצ"ג ס"ק א) שאם יחול תשעה באב במוצאי שבת אין מזמרין אותו לפני מעריב, משום שאו אינו זמן חנינה. אמנם, לקמן (סי' תקנט ס"ק ח) כתב טעם אחר, שאין אומרים ממנו זה משום שאינו מסדר היום, ואין אומרים מזמורים שאינם מסדר היום מחמת האיסור של לימוד תורה ביום זה.

5) ומה שאין מבדילים תותנים לתינוק לשתות, וכשם שמוכא בשו"ע לקמן (סי' תקנט ס"ז) שאם אירע ברית מילה בתשעה באב מברכים על הכוס ונתנים לילודת או לתינוק לשתות, כתב במשנ"ב שם (סי' ל) שרק במילה שאינה דבר קבוע אין לחוש שהתינוק יתרגל לשתות, ולכן אפשר לתת לו את כוס הברכה, מה שאין כן לענין הבדלה שלפי קביעות השנים שלנו כל שלוש או ארבע שנים יחול תשעה באב במוצאי שבת והוא דבר הרגיל, ואם ניתן לתינוק לשתות יש חשש שינהג כך גם בבגרותו.

ולגבי מי שמתיר לו לאכול בתשעה באב, כגון בעל ברית בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, שכתב הרש"ע לקמן (שם ס"ט) שאינו משלים העניתו, כתב המשנ"ב שם (סי' לו) שקדם שיאכל צריך להבדיל על הכוס.

וכן חולה שאוכל בתשעה באב [שחל במוצאי שבת], כתב השערי תשובה (סי' א) בשם הכנסת הגדולה שיבדיל תיכף במוצאי שבת, וכתב הב"ח החיים (סי' ט) שהיינו כשצריך לאכול במוצאי שבת, אך אם אינו נצרך לאכול לא יבדיל עד שצריך לאכול, והוסיף השערי תשובה, שדעת הברכי יוסף נוטה שיכול להוציא בהבדלה שעושה גם את בני ביתו הצמנים, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ע"ז), והוסיף (ח"ה סי' קכ"ט) שאם אינו יכול להבדיל בעצמו, יבדיל אחר בשבילו והוא ישתה את כוס ההבדלה וידעת הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ב עמ' קמ"ה) שממה שלא הביא המשנ"ב את דברי השערי תשובה, משמע שסובר שאין דינו ברוח.

ואשה מעוברת, מינקת או חולה באותם מקרים שמתרת לאכול בתשעה באב, דעת הגר"ש אלישיב והגר"ח קרליץ (קרא עלי מועד פ"ז הע' י"ט) שחייבת בהבדלה ותבדיל בעצמה [וכן ראה מה שכתבנו לעיל (סי' ג) דעת הגר"ש אלישיב לענין הבדלה לאשה במוצאי הצום]. ובענין זה כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז שם) שלכאורה צריכה להבדיל קודם שתאכל, אך הוסיף, שאולי אפשר לסמוך במקרה זה על הדעות (ראה שו"ע לעיל סי' רצ"ו סי' ד) הפוטרות נשים מהבדלה, ובמקום אחר (שם ח"ח שם) כתב שיכולה לצאת בהבדלה שיבדיל בשבילה איש אחר והיא תטעם מהכוס, ואף בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ט) כתב שאם יש לה בעל או אב, או כל אדם אחר שמוכן להבדיל בשבילה, טוב שיבדילו הם במוצאי שבת והיא תשתה את הכוס, ושוב אין המבדיל חייב לעשות הבדלה במוצאי תשעה באב, וכשאין לה מי שיבדיל בשבילה, תבדיל בעצמה, אך כדי שלא להיכנס לספק ברכה לבטלה תברך בריך רחמנא מרי דעלמא וכו', שבנוסף זה יכולה לצאת ידי חובה לכל הדעות אף שאינה מוזכרת את שם ה' במפורש.

וכשאשה מבדילה בעצמה על יין [ראה לקמן דעות מענין זה], דעת הגר"ח קרליץ (קרא עלי מועד שם) שאם יש שם תינוק תתן לו לשתות, וכשאין שם תינוק תשתה בעצמה. מאידך, דעת הגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד שם) שתמיד תשתה בעצמה, כיון שיתכן שאינו יוצא בהבדלה זו, לפי הדעות הסוברות שאשה פטורה מהבדלה ואילו הקטן והאי חייב בהבדלה מדרבנן.

וקטן האוכל בתשעה באב, הסתפק המהר"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' ה אות ע"ב) שמוא אינו צריך להבדיל [מחשש דילמא אתי למיסרך בגדלתו לשתות בתשעה באב]. דעת הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ב עמ' קמ"ה) שאינו צריך להבדיל, משום שיש לסמוך על הסוברים שקטן תמיד רשאי לאכול לפני קידוש והוא הדין לפני הבדלה [וראה שם שהביא סניף גוסף להקל בזה]. וכן דעת הגר"ש אלישיב (שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' ש"א), הלכות ומנהגי בין המצרים פ"ז הע' 26) והגר"ח קניבסקי (קובץ תשובות המשך במילואים עמוד 18



מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנר תקנו המשך מעמוד קודם

5) ולענין הפסוקים שנהגים לומר בהנחת טלית ותפילין [ברכי נפש
תו', מה יקר וגו', ומחכמתך וגו', וארשתך וגו'], דעת הגר"ח קניבסקי
(קרא עלי מועד [תשס"ז] פ"ח הע"ט) שמותר לאומרו בעת שמניח
הטלית והתפילין במנוחה.

(אות ר) שמנהג הגר"א היה להניח תפילין מיד אחר הקינות אף
שהוא קודם חצות].
[משנ"ב ס"ק ה]
שלא לקרא עתה פְּרִשִׁית קְרִיאָת שְׁמַע וְכֵן פְּרִשֶׁת 'קְדִישׁ'.⁵

הלכות תשעה באב סימן תקנה תקנו תקנו המשך מעמוד 66

שם (סי' לה) כתב שכשאין לה מי שיוציא אותה רשאית להבריל
בעצמה ולסמוך על הסוברים שאשה יכולה להבריל לעצמה, אם כן גם
במקרה זה כשקשה לה להמתין יכולה להבריל לעצמה.
9) ואף אם שכח וטעם במצאי תשעה באב קודם שהבריל על הכוס,
צידד הגר"ז אדערבך (ששי"כ פס"ב הע"י צח) שאף על פי שכל מצאי
שבת אם טעה ולא הבריל בתפילה ואחר כך טעם קודם שהבריל על
הכוס כתב בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"א) שחייב לחזור ולהתפלל, מסתבר
שאם קרה כך בתשעה באב שחל במצאי שבת, כיון שכבר התפלל
כמה תפילות בלי להבריל בהן, אין עוד טעם לחזור ולהתפלל כדי
להזכיר הבדלה בתפילה, וסיים בצי"ע.

[משנ"ב ס"ק ז]

אָלָא בְּמוֹצָאֵי-שַׁבָּת, בְּזִמְנֵן שְׁנַבְרָא¹⁰.

10) ואם טעה ובירך על הנר או על הבשמים, כתב בבית"ל לעיל (סי' רחצ
ס"ה ד"ה אין) לענין מי שבירך במצאי שבת על נר שלא שבת ממלאכת
עבירה, שצריך לחזור ולברך ברכת בורא פרי הנפך, שכיון שלא יתא
בברכה זו הרי היא הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה.

סימן תקנז

לומר 'נחם' ו'עננו' בתשעה באב

[משנ"ב ס"ק ב]

לְפִי שֶׁהָיָא מְעַנְיָא¹, וְאִם שָׁכַח אוֹמֵר בְּעִבְרָה².

1) ומי שטעה באחד הימים וחשב שכארתו יום חל תשעה באב ואמר
'נחם' בתפילת העמידה, כתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ג סי' פ"ב)
שאין להחשיבו כימשה ממטבע שטבעו חכמים, ואין לו לחזור
ולהתפלל אף שלפי סוגתו הרי הוא כאומר שקר, משום שלא מסתבר
להחזירו להתפלל בשביל כוונתו, ועצם הדברים שאמר הרי ראויים
להיאמר בכל יום, כיון שדאי שאמרו צריכים לנחמת כל עור אנו
שרויים בגלות ובית המקדש חרב בעוונותינו הרבים. הוא הדין אם
בשאמר 'נחם' ידע שהיום אינו תשעה באב ומי'א אמרו, משום שרצה
להתפלל תפילה זו על הנחמה גם ביום זה מאחר שאנו צריכים
לנחמה.

2) ואם שכח לאומרו גם ב'עברו', כתב הכף החיים (סי' ב) שיאמר
אחר 'אלהי נצור' קודם 'יהו לצון', וכמו שמובא בשו"ע לקמן (סי'
תקסה ס"ב, ראה משנ"ב שם סי' ז) שאם שכח לומר 'עננו' בשומע
תפילה, תזכר קודם שיקר רגליו, יאמרנו בסיום תפילתו קודם 'יהו
לצון' [וכעין זה כתב גם הערוך השלחן (סי' א)]. וראה עוד בכף החיים
(שם) מה שהביא בשם הרש"ש באם זכר קודם שהתחיל ברכת 'את
צמח'.

ולענין מי ששכח לומר 'עננו' תזכר קודם שסיים תפילתו, ראה מה
שכתבנו בה"ע הבאה.

ח"א סי' נו) שהמנהג שאוכלים בלא הבדלה, מאידך, בשו"ת דברי יצוב
(אורח ח"ב סי' רמג) כתב שצריך להבריל, ובשו"ת שכ"ט הלוי (ח"ז שם
וה"י סי' קעז) ביאר שיטה זו, אך כתב שלא הכריע כן למעשה.

ולגבי הנצרך להבריל בתשעה באב על איזה משקה יבריל [שהרי יש
איסור לשתות יין כל תשעת הימים, ויתכן שאף האיסור מדינא דגמרא
לשתות יין בסעודה המפסקת שייך גם בתשעה באב עצמו (דעת הגר"ח
קניבסקי בקובץ תשובות שם. ראה גם ארחות רבנו שם. וראה דעת
הגר"ש אלישיב בזה בסוף התשובה שם)]. כתב הכף החיים (שם) שלא
יבריל על יין רק על שאר משקין או יתן לתינוק, וכעין זה דעת הגר"ש
אלישיב (שבות יצחק פסח עמ' קלב) שלא יבריל על יין או מיץ ענבים
אלא על חמר מדינה, הוסיף, שאף לסוברים [דעת החו"א להלן]
שהיום אין חמר מדינה, מי'א אפשר להבריל על יין מגתה ובשו"ת
שכ"ט הלוי (ח"ז סי' עז) כתב שלכתחילה יבריל על שבר, ואם אי אפשר
על שבר יכול להבריל על יין ולשתותו. מאידך, דעת הגר"י קניבסקי
(ארחות רבנו שם) שלכתחילה יבריל על יין, כיון שדעת החו"א
שכארץ ישראל השכר אינו נחשב חמר מדינה, ובשעת הדחק [כשאין
לו יין או לא יכול לשתות יין] יבריל על מיץ תפוזים שכזה צידד
החו"א שיש יותר סברא לומר שנחשב חמר מדינה מאשר בירה, אך
לא הכריע בזה, וכשמבדיל על היין, דעת הגר"ז קרליץ (קרא עלי מועד
שם) שאם אפשר יש לתת לתינוק לשתות את כוס ההבדלה, ואם אי
אפשר יכול לשתות בעצמו.

ובענין זה האם יש היום חמר מדינה ומה, ראה מה שהבאנו דעת
הפוסקים בזה לעיל (סי' רצו ס"ק ט-ז).

6) כאן כתב שמשים אינן מתפללות ערכית מחמת שאינן יודעות, אנוס
לעיל (סי' קו ס"ק ד) כתב שמי'ן שתפילת ערבית רשות, אף על פי
שעבשו כבר קיבלוהו עליהם כל ישראל לחובה, מי'א הנשים לא
קיבלו עליהן ורובן אינן מתפללות ערבית.

[שעה"צ ס"ק ה]

י' אָפְרִים⁷.

7) אנוס בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"ג) הדברים כתובים במפורש,
שבתשעה באב שחל להיות באחד בשבת וטעה ולא הבריל בתפילה
אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמבריל על הכוס במצאי תשעה
באב.

[משנ"ב ס"ק ג]

מְבַדֵּיל עַל הַפּוֹסֵט⁸ וכו', דְּאֵין צָרִיךְ עִתָּה לְהַבְרִיל בְּתַפְלָה, שְׁכַבְר
חֶלֶף שְׁעָתָא⁹.

8) ואשה שקשה לה מפני חולשת הצום להמתין במצאי תשעה באב
[שחל אחר השבת] עד שבעלה יחזור מבית הכנסת ויבריל, דעת
הגר"ש אלישיב (תורת המועדים ס"ק ד) שיכולה להבריל לעצמה,
שאף על פי שפסק הרמ"א לעיל (סי' רצו ס"ה) שאשה לא תבריל
בעצמה אלא יש לה לשמוע הבדלה מן האנשים, מי'א כיון שהמשניב

